

Kodväxling i tal och text och dess lämplighet för analys av litterär flerspråkighet

Siv Björklund

The aim of this article is to discuss code-switching and its role in literary bi- and multilingual works. Code-switching is a multi-faceted concept and is as a phenomenon typically associated with bi- and multilingual discourse. Code-switching is an important research objective within second language research. Therefore, the article is based upon discussions and results gained within this discipline. It starts with a discussion of terminology, evolving over time around code-switching. The use of other terms than code-switching in analyses of bilingual discourse is briefly presented. In addition, definitions of vital concepts such as second language and bi- and multilingualism are mentioned since it is likely that today's more usage-based definitions facilitate the presence of two or more languages also in written texts. The terminology part of the article is followed by a presentation of different research approaches to code-switching in bilingual speech and bilingual texts. Based upon the review, it is concluded that not all linguistic approaches to analysing code-switching seem relevant for analyses of literary bi- and multilingualism and that new ways of looking at code-switching in literary texts are needed. Aspects of authenticity, of norms for written language and of language comprehension among potential readers are important for understanding authors' choice of using two or more languages in their texts and for analysing the literacy framework in which the literary text has been produced.

Nyckelord: kodväxling, litterär flerspråkighet, tal, text, två- och flerspråkig diskurs

1 Inledning

I den här artikeln är mitt syfte att lyfta fram och diskutera perspektiv som man kan anlägga på analys av litterär flerspråkighet. Genomgången koncentreras på en redogörelse för hur man inom tvåspråkighetsforskning analyserat fenomen som berör två- och flerspråkighet eftersom den litterära flerspråkighetsforskningen huvudsakligen har använt metodologiska analysverktyg från detta forskningsfält (jfr Sebba 2012a). Då tvåspråkighetsforskning har en stark förankring i skolmiljöer och inlärning av språk kan man emellertid undra i hur stor utsträckning verktygen fungerar även för analys av litterär flerspråkighet? I min genomgång har jag valt att låta fenomenet kodväxling representera den två- och flerspråkiga diskursen eftersom kodväxling är central för både tal- och textstudier som innefattar två eller flera språk. Jag inleder med att diskutera hur man i dag inom tvåspråkighetsforskningen ser på centrala termer som hänför sig till

studier av kodväxling och övergår sedan till att visa på hur man analyserat kodväxling för att studera en två- och flerspråkig diskurs i tal och text.

Det kan redan före genomgången konstateras att kodväxling i andraspråksstudier huvudsakligen bygger på analys av tal och muntlig interaktion, medan det egentligen är förhållandevis rätt sällan som kodväxling undersökts i text. Hur kommer detta sig? Allt fler människor behärskar i dag i någon mån två eller flera språk. Brist på förståelse utgör sålunda inte något hinder och man kunde förvänta sig att skribenter i högre grad skulle utnyttja den potential som står till deras förfogande för att i text visa på samtidig närvaro av olika språk. Är det så att det är helt andra mekanismer som styr kodväxlingen i text i jämförelse med i tal? Och gäller samma mekanismer för litterära texter som för kodväxling i övriga texter? Författaren Lars Sund uttrycker närvaron av flera olika språk/varieteter i sitt författarskap enligt följande:

Det var inte jag som hittade språket, språket hittade mig. Under några timmar rann de första sidorna ur vad som skulle bli min debutroman av egen kraft ur skrivmaskinen. Språket var en modifierad variant av den slang, med inslag av dialekt, rikssvenska, engelska och finska, som vi pratade på stamkaféet Terazzo i Jakobstad. Det var mitt eget tonårsspråk. Jag hade haft det inom mig hela tiden. Jag måste bara inse det.

Givetvis kunde jag inte använda detta språk som det var. Litterärt språk är alltid modifierat, förbättrat och förenklat, annars skulle det aldrig fungera. Det viktiga är att det *låter* riktigt. (Sund 2015: 13.)

Av citatet framgår det klart att autenticitet är en viktig bakomliggande faktor för Lars Sunds motiv att använda såväl andra språk som svenska varieteter i sin text. Samtidigt påpekar han att han använder sig av en modifierad autenticitet eftersom det annars aldrig skulle fungera, vilket antyder att även förståelse är en central faktor. Ifall författare till litterära texter använder kodväxling i text, kan då analysen av kodväxling följa samma linjer som motsvarande analyser av kodväxling i tal? Hur väl lämpar sig de kriterier och verktyg som man inom språkvetenskaplig forskning utvecklat med tanke på analys av två- eller flerspråkig diskurs i tal för analys av kodväxling i texter och i synnerhet i litterära texter? Jag försöker besvara frågorna genom att i slutet av artikeln reflektera kring vilka möjligheter resultaten av studier i kodväxling i tal och text erbjuder för analysen av kodväxling i litterära texter.

2 Centrala termer och begrepp kring fenomenet kodväxling

Jag baserar min presentation av centrala och relevanta termer och begrepp för denna artikel på använd terminologi inom andraspråksforskning och i synnerhet på studier som berör kodväxling. Trots olika avgränsningar är det fråga om en svårtillgänglig terminologidjungel. Jag har inte här utrymme att nämna alla termer eller återge alla diskussioner som lett till att nya termer uppstått och/eller att flera termer i dag lever sida vid sida. Jag nöjer mig med att uppmärksamma tre mycket frekvent använda termer (*andraspråk*, *tvåspråkighet* och *flerspråkighet*) och koncentrerar mig sedan på att redogöra för utvecklingen av terminologin kring *kodväxling*.

2.1 Termerna *andraspråk*, *tvåspråkighet* och *flerspråkighet*

Andraspråksforskning kännetecknas starkt av undersökningar gjorda i en inlärningskontext, företrädesvis skola, där intresset fokuseras på hur eleven lär sig språk. Studierna är oftast antingen produktorienterade (t.ex. analys av elevtexter och -test) eller processororienterade (t.ex. observationer om vilka förutsättningar för lärande som skapas i klassrummet). För att få något slags mått på hur väl inläringen förlöper används ofta komparativa inslag som består av jämförelse med kontrollgrupper som till stor del utgörs av enspråkiga elever som har informanternas andraspråk (L2) som sitt modersmål. Eleverna i dessa kontrollgrupper fungerar med andra ord som en språknorm för hur det undersökta språket används.

I takt med en allt större kritisk granskning av metodologiska faktorer har man inom forskningsdisciplinen fått upp ögonen för hur olika omständigheter som berör inläringen bättre kunde beaktas inom forskningen. Ett angreppssätt som visar på en tendens att förenkla ett komplext och dynamiskt fenomen är att man inom andraspråksforskningen i allmänhet lyfter fram *ett* språk som forskningsobjekt (dvs. det språk som definierats vara ett L2 hos eleven) och inte beaktar hela den språkliga kompetens som språkbrukaren besitter. Genom att isolera analysen till ett språk blir perspektivet lätt inriktat på observationer om avvikelser där olika språkkontaktfenomen många gånger klassificeras som bristande språkförmåga utan att man beaktar den

kontext där språket används. Att man gärna fokuserar på olika analyser av språkkompetens hänger i sin tur nära samman med skolkontexten där bedömning är ett centralt instrument för all verksamhet. Bedömningen blir lätt problematisk när man förbigår den tvetydighet som finns inbyggd i att använda en idealiserad enspråkig norm som instrument för jämförelsen. Det finns många olika grader av kompetens bland enspråkiga och en motsvarande variation hos de språkbrukare som dagligen använder två eller flera olika språk. Dessutom kan man fråga sig om det i dag ens är möjligt att ett klassrum består av enbart enspråkiga elever med ingen som helst kunskap om något annat språk än sitt modersmål.

Frågan leder vidare till hur tvåspråkighet ska definieras och förstås. På motsvarande vis som i fråga om begreppet andraspråk förhöll man sig rätt länge okritisk till hur man använde termen tvåspråkighet. Trots att man inom disciplinen rätt tidigt definierade tvåspråkighet som ett komplext fenomen som innefattar färdigheter enligt en skala från förståelse av ett främmande språk till fullständig behärskning av två språk, förbigick man länge det faktum att man i många studier av tvåspråkighet egentligen avser flerspråkighet, det vill säga forskningsobjektet är en miljö eller en individ med flera språk men studien avgränsas till att omfatta enbart två språk. Den finns flera nya studier som visar att detta förhållningssätt inte är oproblemiskt (se t.ex. de Angelis 2007). Närvaron av flera språk har samtidigt visat att det inte går att förhålla sig till två språk som två skilda enheter som mäts separat. Det finns kopplingar, överlappningar och effekter som leder till att språken inte kan radas upp efter varandra som pärlor i ett halsband utan de bildar snarare ett smycke vars delar hör samman men kan ses ur olika vinklar med möjligheter att lyfta fram olika enskilda delar. Till exempel processen att tillägna sig ett nytt språk om man redan kan två eller flera språk kan alltså inte jämföras med inläringen av ett nytt språk (andraspråk) hos en person som kan enbart ett språk. Processen kännetecknas av både språkliga drag och kognitiva följder där de samverkande faktorerna gemensamt leder till ett mycket komplext sammanhang som bland annat jämförs med kaosteorier inom naturvetenskaperna (se t.ex. Herdina & Jessner 2002; de Bot, Lowie & Verspoor 2007).

Sammantaget kan man konstatera att sätten att definiera flerspråkighet under senare år tydligt visar på en definitionsprocess som är i förändring och som anpassar sig efter de sociala, kulturella och språkliga realiteter som de globala marknadskrafterna och den ökande mobiliteten hos människor leder till.

2.2 Termen *kodväxling*

Språkkontaktfenomen och framför allt språkväxling har länge intresserat språkforskare. En av pionjärerna var Einar Haugen som under 1950-talet presenterade en indelning av språkväxling i tre olika kategorier enligt graden av anpassning: växling (*switching*; alternativt bruk av två språk), interferens (*interference*; samtidig överlappning av två normer) och integration (*integration*; regelrätt bruk av material från ett språk i ett annat) (Haugen 1956/1974: 40). I samma artikel avråder han även från bruket av termerna språkblandning (*language mixture*) och inlåning (*borrowing*) eftersom han anser att de lätt misstolkas och missförstås. Genom sin kategorisering och sina ställningstaganden för termbruket bidrog Haugen alltså med ett första försök att analysera språkkontaktsituationer där han ansåg att både lingvistiska och icke-lingvistiska fenomen ingår och där lingvistens uppgift är att skapa en teoretisk modell som baserar sig på de lingvistiska fenomenen i språkkontaktsituationerna (Haugen 1956/1974).

Även om termen kodväxling (*code-switching*) myntades redan på 1950-talet dröjde det egentligen till 1960-talet innan forskningen på bred front fick ordentlig fart. I och med att Noam Chomsky i *Syntactic Structures* (1957) föreslog ett omvälvande perspektivbyte till en helhetssyn på språk, det vill säga att det finns en universell grammatik, en underliggande gemensam struktur för alla språk, öppnades för möjligheterna att tänka sig liknande universella grammatiska drag som framträder inte enbart i ett källspråk och i ett målspråk utan även i gränslandet mellan dessa två. Man utgick alltså ifrån att språkliga drag som beläggs under förändringsprocessen mot målspråkets normer kan vara universella och hänföras till ett tredje lingvistiskt system som inte är vare sig källspråket eller målspråket och som Corder (1967) kallar transitionell kompetens (*transitional competence*) och Selinker (1972) inlärarespråk eller interimsspråk (*interlanguage*). Inom forskningsgrenen aktualiserades och aktualiseras

alltjämt (se t.ex. Han & Tarone 2014) kodväxling och likartade termer såsom interferens, transfer och tvärspråkligt inflytande (*crosslinguistic influence*). Tvärspråkligt inflytande som förespråkas av bland annat Sharwood Smith och Kellerman (1986) täcker in fler fenomen som kännetecknar inlärarspråket, till exempel undvikande av vissa strukturer, och ses även som ett överbegrepp för kodväxling (se t.ex. Romaine 1995; Berglund 2008). I en sådan klassificering placerar sig kodväxling tillsammans med inlåning, transfer, interferens och så vidare på ett kontinuum av olika språkkontaktfenomen. Trots att interferens och transfer oftast förknippas med språkliga fenomen som anses vara negativa, det vill säga språkfel, används båda termerna fortfarande inom forskningsområdet (jfr t.ex. Abrahamsson & Bylund 2012). En skillnad som ofta nämns mellan å ena sidan transfer, interferens, språkblandning och blandspråk samt å andra sidan kodväxling är att de förra anses vara omedvetna handlingar och således lätt tolkas som tecken på bristande språkbehärskning. Samtidigt påpekar dock till exempel Håkansson (2003) att det är svårt att avgöra var gränsen mellan omedveten och medveten handling går, medan den negativa konnotation, som termer såsom blandspråk ofta väcker (se t.ex. Lainio 2007), talar för att det kan vara skäl att iakttä en viss försiktighet vid användningen av dem.

Sammantaget förefaller det som om kodväxling bland alla olika alternativ verkar vara en livskraftig term som de flesta lingvistiska forskare efter en termdiskussion oftast väljer som en kompromissterm som inte belastas av för många konnotationer. I definieringen av kodväxling utgår man oftast från Grosjeans (1982: 145) definition ”the alternate use of two or more languages in the same utterance or conversation”. Trots den relativt omfattande allmänna acceptansen av termen kodväxling inom forskningsområdet kan man förstås tycka att det är olyckligt att praktiskt taget varje forskare (om)formulerar sin egen definition av kodväxling, eller som Gardner-Chloros noterar:

Ideally, we would of course like to move forward, as researchers, speaking the same theoretical language. It would be preferable if the most salient phenomena which we observe had a name, which was not seriously misleading as to their nature. (Gardner-Chloros 2009: 11.)

Förutom att Gardner-Chloros (2009) menar att det vore optimalt om forskarna kunde använda samma teoretiska språk konstaterar hon också att de två lederna i termen kodväxling uppstått på helt annat sätt än vad de i dag förknippas med. *Kod* härstammar från kommunikationsteknologin men används i dag närmast så att den täcker samma betydelse som termen *varietet*. Den engelska leden *switching* leder å sin sida tankarna till snabba och enkla lösningar, medan kodväxling innefattar så mycket mer.

3 Kodväxling i tal

I andraspråksstudier av kodväxling undersöker man hur informanterna växlar mellan två eller flera språk i samma yttrande eller konversation/samtal och preciserar sedan typen av analys enligt de perspektiv (lingvistiska, psykolingvistiska, sociolingvistiska osv.) som man vill uppmärksamma. I det här kapitlet presenterar jag kort några perspektiv som berör både form och funktion.

3.1 Grammatik och språkkompetens

I kölvattnet av de tidigare nämnda studierna om universella drag uppstod ett intresse för möjliga mönster och strukturer i kodväxlingssituationer. I studier som undersöker kodväxling ur ett grammatiskt perspektiv fäster forskarna uppmärksamhet vid regelverk för hur språken ”tillåter” olika strukturer. En känd företrädare för denna inriktning är Shana Poplack som år 1980 definierade kodväxling på följande sätt:

Code-switching is the alternation of two languages within a single discourse, sentence or constituent. (Poplack 1980: 583.)

Som slutet av definitionen antyder är Poplack intresserad av hur kodväxling kan inträffa på olika nivåer. På basis av sina studier anser Poplack att det finns tre olika typer av kodväxling: meningsintern (*intrasentential*; kodväxling mitt i en mening), meningsextern (*intersentential*; kodväxling vid meningsslut och -början) och påhängsfras/tag-kodväxling (*extrasentential*; kodväxling i en påhängsfras, t.ex. *you*

know, ofta avskild från resten av meningen med komma). Hon konstaterar vidare att kodväxling inte ska ses som en följd av otillräcklig behärskning av det ena eller det andra språket. Snarare visar kodväxling på en tvåspråkig kompetens eftersom det finns olika regler för när en kodväxling sker. Bland annat Grosjean (2010) stöder denna tankegång och konstaterar att han endast kunnat observera okontrollerad kodväxling hos en handfull tvåspråkiga individer med afasi; även de flesta tvåspråkiga afasipatienter har generellt en kontrollerad kodväxling.

Bland de regler som utformats för kodväxling är Poplacks regler aktuella även i dag. Enligt Poplack (1980) tenderar kodväxling att förekomma på de ställen i en diskurs där element från L1 (förstaspråket) och L2 (andraspråket) inte bryter mot någon syntaktisk regel i någotdera språket, det vill säga i sådana fall där språkens strukturer liknar varandra (*the equivalence constraint*). Ytterligare kan kod växlas efter vilken konstituent som helst i diskursen under förutsättningen att konstituenten inte är ett bundet morfem (*the free morpheme constraint*). Detta gäller alla språkliga nivåer utom den fonologiska. Med utgångspunkt i Poplacks forskning har andra restriktioner vid kodväxling föreslagits och diskuterats, till exempel Myers-Scottons (1993a) MLF-modell (*Matrix Language Frame*) där hon bland annat antar att det vid kodväxling finns ett matrisspråk, det vill säga ett språk som dominerar, men att matrisspråket snabbt kan ändra under en och samma diskurs. Det finns även forskare som är skeptiska till att det överhuvud finns någon form av universell grammatik för kodväxling och som menar att allt egentligen handlar om språkspecifika restriktioner som berör endast de språk som aktualiseras i de undersökningar som gjorts (se t.ex. Cantone 2007).

I tidiga studier av kodväxling förespråkar man antingen öppet, eller utgår implicit ifrån, att kodväxling uppstår när talarens verbala resurser inte räcker till för att uttrycka det önskade. Till exempel Weinreich (1953/1970: 73) menar att det sannolikt finns stora skillnader i graden av tvåspråkighet; från dem som klarar av att kodväxla korrekt till dem som har svårt att hålla sig till koden eller inte kan växla korrekt. Det bestående intrycket av kodväxlingens funktion blir alltså lätt att kodväxling är ett tecken på bristfällig språkfärdighet. Att denna funktion är vanlig vid kodväxling har dock kraftigt ifrågasatts av senare forskning (för svensk kritisk genomgång se t.ex. Cromdal &

Evaldsson 2003). Även Norrby och Håkansson (2007) menar att den negativa synen på kodväxling är problematisk, och konstaterar vidare att också upplägget i en tudelning av informanter i infödda och icke-infödda talare skapar problem. Talare kategoriseras antingen som det ena eller som det andra trots att det finns stora skillnader inom båda grupperna. Tudelningen framhäver ytterligare enspråkighet som det normala tillståndet. Nyare såväl psyko- som sociolingvistisk forskning har dock visat att många andra dimensioner medverkar i en kodväxlingssituation.

3.2 Psyko- och sociolingvistiska ansatser

Inom psykolingvistisk forskning är kodväxling intressant för att undersöka hur två eller flera språk processas i hjärnan, vilka delområden som involveras samt hur språk aktiveras eller inaktiveras i olika två- och flerspråkiga situationer. Det finns ett flertal olika teorier av vilka till exempel Grosjeans (se t.ex. 1982 eller 2010) teori om individens förmåga att växla mellan enspråkigt och tvåspråkigt tillstånd (*monolingual/bilingual mode*) har utgjort en viktig källa för den vetenskapliga diskussionen. Ett flertal forskare har dock konstaterat att det är svårt att kunna verifiera olika psykolingvistiska teorier eftersom det är komplicerat att följa olika processer i hjärnan. Dessutom stöder den psykolingvistiska forskningstraditionen starkt kontrollerade experiment som rimmar illa med den spontana diskurs som kodväxling förekommer i (för sammanfattningar av forskningsproblematiken se t.ex. de Bot 2004; Gardner-Chloros 2009: 117–141). Kodväxling som ett resultat av spontan diskurs har däremot varit mycket givande för den sociolingvistiska ansatsen, där kodväxling intresserat diskursforskare i allmänhet och konversationsanalytiker i synnerhet.

Den tidiga sociolingvistiskt inriktade forskningen företräds av bland annat Blom och Gumperz (1972) som skiljer mellan situationell (*situational*) och metaforisk (*metaphoric*) kodväxling. Den situationella kodväxlingen utlöses av en ändring i situationen (t.ex. att en ny samtalspartner kommer med i samtalet), medan den metaforiska kodväxlingen innebär att talaren ändrar sitt kodval fastän situationen förblir densamma. När talaren väljer att kodväxla uppstår en kontrast gentemot det som han nyss yttrat och kodväxlingen kan då även fungera som en så kallad

kontextualiseringsmarkör (Gumperz 1982), som gör att talaren kan betona speciella aspekter i sin kommunikation. Kodväxling som kontextualiseringsmarkör har följts upp i synnerhet inom den samtalsanalytiska forskning som undersöker två- eller flerspråkig diskurs. Inom forskningsgrenen har man dock kritiserat Gumperz' definition av situationell kodväxling eftersom den bygger på att man så att säga redan definierat situationen och de normregler som gäller innan interaktionen ägt rum (se t.ex. Li Wei 1998). Enligt konversationsanalytiker är deltagarna i en interaktion aktiva medskapare av diskursen och varje samtal är både kontextberoende och kontextförnyande och kan inte förutsägas. Man skapar och organiserar interaktionen i samspel. Auer (1984) skiljer mellan kodväxling som ett resultat av deltagares språkliga preferenser (*preference-related code-switching*) och som ett resultat av diskursen (*discourse-related code-switching*).

Medan konversationsanalytiker främst arbetar på en mikronivå för att belägga vad som sker i en talepisod (jfr Auers 1998: 1 definition av kodväxling: "alternating use of two or more 'codes' within one conversational episode") finns det även sociolingvistiskt orienterad forskning som studerar kodväxling på makronivå där kodväxlingen direkt relateras till det omgivande samhället och dess två- och flerspråkighet. Gumperz (1982) har presenterat kodväxling som en funktion av kulturella värden, där användningen av kodväxling markerar ett vi-språk (*we-code*) och ett de-språk (*they-code*) som samtidigt visar på social närhet/social distans, inofficiella/officiella sfärer samt maktbalans. Även Myers-Scotton (1993b) utgår från att kodväxling baserar sig på kulturellt etablerade förväntningar om hur man hanterar sociala situationer. I hennes modell (*the markedness model of code-switching*) ses kodväxling som ett index på hur man i varje social situation har en kulturellt betingad uppsättning av kulturella och sociala identiteter där det ingår såväl rättigheter som skyldigheter (*rights-and-obligations-sets*) om hur man förhåller sig till varandra i en interaktion. Myers-Scotton menar att dessa olika sätt att reagera till mycket stor del är konventionaliserade i olika typer av interaktion och att deltagarna har en inre mental representation om hur man matchar kodväxlingen gentemot uppsättningen av rättigheter och skyldigheter. I en del interaktion är konventionaliseringen mycket stor och ger inte utrymme för ändringar i koden medan den i andra situationer tillåter olika val.

4 Kodväxling i text

En genomgång av synen på kodväxling i tal med dess olika forskningsinriktningar blir förhållandevis lång i jämförelse med en genomgång av kodväxling i text. Detta hör samman med att forskningen om två- och flerspråkighet i text i huvudsak har hämtat sina teoretiska modeller från analyser som gjorts på kodväxling i tal. Enligt bland annat Sebba (2012b: 1) är det verkligen en underdrift att påstå att skriven flerspråkig diskurs inte har undersökts tillräckligt. Han tillägger att det ändå inte är bristen på skriven två- eller flerspråkig text som orsakat situationen. I stället är det avsaknaden av teoretiska verktyg, utvecklade och operationaliserade för att fungera optimalt för skriven tvåspråkig diskurs, som lett till dagens läge. En annan bidragande orsak är den normativa synen på skriftspråk, speciellt inom skolvärlden. I jakten på metodologiska verktyg föreslår Sebba (2012b: 6–7) att det är viktigt att kategorisera åtminstone följande relevanta dimensioner vid analys av två språk: modalitet (*mode*, talat eller skrivet språk), interaktivitet (*interactivity*, möjligheter till direkt växelverkan och ömsesidig påverkan), synkronitet (*synchronicity*, möjligheter till samtidig diskurs och deltagande i realtid), sekventialitet (*sequentiality*, används här om social interaktion och meningsskapande för att visa hur en taltur följs upp av en annan som en följd av den initiala talturen och hur de olika talturerna bygger upp kedjor av olika turtagningar) samt varaktighet (*permanence*, skriven text består på annat sätt än talturer).

De dimensioner som Sebba nämner som relevanta för analys av två språk känns bekanta från sammanhang där skillnader mellan muntlig och skriftlig produktion diskuteras, oberoende av om analysen omfattar ett eller flera språk. Likaså betonar han i sin artikel vikten av att se inte enbart texten som verbala element utan att även beakta visuella och spatiella element och den semiotik som finns inbäddad i texter med olika multimodala dimensioner (Sebba 2012b, se även 2012a för förslag till analys av två- eller flerspråkig text). Jag väljer att inte vidareutveckla denna typ av forskning av text här eftersom den leder till en uppsjö av resultat av tvåspråkiga texter i reklamspråk och sociala medier som jag med tanke på mitt intresse för litterära texter inte har utrymme för i denna artikel.

Att undersöka kodväxling, konstaterar Laakso (2012), är troligen det mest uppenbara valet när man önskar forska i litterär flerspråkighet. I likhet med andra forskare inom området anser hon att det i en analys är viktigt att utöver texten ta hänsyn till sändare, mottagare och kontext. Av utrymmesskäl begränsar jag ändå min redovisning till att innefatta endast texten och jag redogör i det följande för hur olika forskare förklarar sina analysingångar i textsnittar som indikerar två eller flera språks närvaro, det vill säga kodväxling.

I sin beskrivning av flerspråkighet i litterär text använder sig Laakso (2012) av termerna explicit (intratextuell) och implicit (intertextuell) flerspråkighet och avser med den förra att man explicit använder element från ett annat språk medan den senare endast antyder ett annat språks påverkan eller närvaro utan att en växling mellan språk sker. Vidare menar Laakso att den explicita flerspråkigheten kan fungera antingen exkluderande (*exclusive multilingualism*) eller inkluderande (*inclusive multilingualism*). Exkluderande flerspråkighet används i syfte att betona annorlundaskap (här exemplifierar Laakso med att visa hur Agatha Christie låter sin romangestalt Hercule Poirot använda franska fraser i böcker skrivna för engelsktalande), medan inkluderande betonar samhörighet (exemplifierat genom användningen av *meänkieli* i svenska romaner).

En motsvarande indelning till Laakso's explicit och implicit flerspråkighet finns hos Eriksson och Haapamäki (2011) som diskuterar språkväxling som manifest och latent i sitt förslag till en modell för analys av flerspråkighet och språkväxling i litterära verk. De föreslår att den manifesta språkväxlingen kan analyseras enligt frekvens, markering (t.ex. med hjälp av kursivering) och integrering (hur väl kodväxlade ord och uttryck integreras i huvudspråket via t.ex. böjning). Till latent språkväxling hänför de å andra sidan metaspråkliga kommentarer och kontextuella ledtrådar. Metaspråkliga kommentarer exemplifieras i till exempel Haagensen (denna volym) och används för att ge läsaren en bild av den språkliga kontext som författaren vill lyfta fram eller frammana hos läsaren/mottagaren i texten. Kontextuella ledtrådar ger på liknande sätt läsaren en föreställning om hur den språkliga kontexten ser ut inom ramen för texten. Oftast är det här fråga om namn som många gånger inte har något namn på det språk

som texten är skriven på. Ur en mera litteraturvetenskaplig synvinkel kallar Tidigs (2014) i sin doktorsavhandling denna typ av latent språkväxling för realiareferenser.

Jonsson (2005, 2012) har en något annorlunda indelning av kodväxling genom att hon inte utgår från en kategorisering som bygger på närvaron eller frånvaron av reella element från ett annat språk än textens huvudspråk. I stället betonar hon i sin doktorsavhandling att kodväxlingen i pjästexter av en Chicanoförfattare har såväl lokala som globala funktioner. Lokalt fungerar kodväxlingssekvenser närmast som kontextualiseringsmarkör (t.ex. för att ge emfas till ett uttryck eller för att exkludera eller inkludera; jfr Gumperz 1982), medan den globala funktionen tydligast framhävs genom att se på texten som helhet. Helhetsperspektivet ger möjlighet att spegla maktbalans och identitet; man visar att det är möjligt att förena språk och kulturer i stället för att lyfta fram endast ett språk och en kultur och man kan påvisa orättvisa maktförhållanden via kodväxlingen.

Även Sebba (2012a) innefattar litterära texter i sin diskussion om två- och flerspråkiga texter. På basis av exempel excerperade ur litterär text noterar han att det är relativt vanligt att språkalternering *inbäddas* i ett större matrisspråk (dvs. verkets huvudspråk). Han nämner dialogen som ett representativt exempel där kodväxlingen kan bero på att språket i dialogen i sig självt är två- eller flerspråkigt. Alternativt kan dialogen vara enspråkig men på ett annat språk än verkets huvudspråk.

5 Kodväxling och litterär flerspråkighet

Min genomgång visar att det finns många olika ingångar att se på kodväxling i tal och text och att inte nödvändigtvis alla perspektiv är lika relevanta eller lämpliga i båda sammanhangen. Med tanke på en analys av litterär flerspråkighet diskuterar jag i det följande kring vad de olika sätten att analysera kodväxling kan tillföra en sådan analys. Jag börjar med att diskutera de typiska perspektiven inom talforskning (kompetens, psykolingvistisk och sociolingvistisk ansats) och flyttar sedan fokus till särdrag för textuell två- och flerspråkighet.

Inom L2-forskningen ansågs kodväxlingen länge vara en följd av otillräcklig språkbehärskning hos talaren medan många forskare inom området i dag betonar att kodväxling kräver en stor två- och flerspråkig kompetens. Här krävs förstås en nyansering av vad kodväxling i olika fall betyder, eftersom kodväxling i sig inte behöver innebära en stor färdighet i annat språk. Jag tänker bland annat på olika korta uttryck (i synnerhet på engelska) som i dag blivit så etablerade i svenskan att de används ledigt av de flesta talare (jfr t.ex. Backus 2005) och som också har hittat in i litterära texter (se t.ex. Enell-Nilsson & Hjort i denna volym). I sådana fall blir författare till litterära texter och deras språkbehärskning sällan noterade. Däremot blir kompetensen i ett andraspråk hos olika författare ofta föremål för graderande bedömningar både av dem själva och av utomstående (se t.ex. Landqvist & Björklund 2014) när kodväxlingen är mera synlig och integreras varierat i texten. Jag får intrycket av att det bakom många författares bedömningar implicit ligger någon form av standardspråklig norm som man utgår från, men samtidigt verkar det finnas en vilja att förmedla att detta språk är det som jag som författare använder och att detta i sig räcker. Trots intresset för författarens språkanvändning är det sällan dennes språkkompetens är föremål för samma färdighetsbedömning som kännetecknat andraspråksforskningen i skolkontext. Uppmärksamheten väcks snarare av det faktum att författaren valt att använda två eller flera språk i sitt verk, vilket är ett klart tecken på att flerspråkighet i text inte används så ofta som det kunde vara möjligt. Bland annat Behschnitt och Nilsson (2013) menar att en författares lingvistiska bakgrund inte nödvändigtvis leder till flerspråkighet i text utan att det är andra faktorer som spelar in.

I fråga om användningen och förståelsen av två eller flera språk i ett litterärt verk är det sannolikt orsak att betrakta mottagaren/läsaren och dennes relation till verkets flerspråkighet på annat sätt än ifråga om kodväxling i tal där talaren närvarar i samma situation som övriga deltagare och interagerar och skapar en gemensam diskurs med dem. Som mottagarresponsen i Rantala's (denna volym) studie visar reagerar läsare olika på flerspråkig input i text. Hur inverkar reaktionerna på läsoplevelsen och -motivationen? Behschnitt, De Mul och Minnaard (2013) menar att författaren kan riskera att förlora läsare om de skenbara fördelarna med flerspråkighet inte uppskattas av ett litterärt fält som domineras av en normativ enspråkighet. Å andra sidan är det

också tänkbart att en verklig språkförståelse inte är det centrala vid läsning av flera språk i text om flerspråkigheten ses som exotisk (Behschnitt, De Mul & Minnaard 2013; Tidigs 2014) och tillför något estetiskt för läsoplevelsen. Man kan ändå fråga sig om och när det finns en risk för att exotismen övergår i frustation på grund av bristande språkförståelse ifall kodväxlingen förekommer både frekvent och varierat utan att författaren ingriper på något sätt för att underlätta förståelsen.

Kodväxlingen i litterära texter behöver nödvändigtvis inte återge verkliga situationer, vilket är centralt för talforskningen. Litterär flerspråkighet kan mycket väl utgöra språkliga experiment (Behschnitt, De Mul & Minnaard 2013) hos författaren eller vara utslag av lingvistisk fiktion (Baetens Beardsmore 1978) som inte återspeglar språkbruket hos den allmänhet den vänder sig till. Därför känns det inte som om det finns relevanta kopplingar mellan den psykolingvistiska ansatsen för kodväxling och litterär flerspråkighet. Möjligen kunde man tänka sig att talforskningen kunde utnyttja möjligheten att testa hypotesen om olika universella drag typiska för ett tredje system, interimsspråket. Detta kunde låta sig göras genom att analysera hur författare med hjälp av fiktiva språk framställer kodväxling och kontrollera om det återfinns samma typer av restriktioner som belagts och föreslagits i olika talstudier.

Också inom den sociolingvistiska ansatsen är en noggrann återgivning av vad som händer under en kodväxlingssekvens mycket central, i synnerhet för samtalsanalytiker. Även korta pauser, tonfall och icke-verbala händelser dokumenteras, eftersom det mycket väl kan vara till exempel en sidoblick eller en rörelse som utlöser kodväxlingen. I litterära texter finns varken möjligheter eller behov att återge kodväxling med samma exakthet. Däremot finns det redan nu sociolingvistiska funktioner hos kodväxlingen som man kunnat använda sig av vid analyser av litterär flerspråkighet (Jonsson 2005; Sebba 2012a). Genom att använda två eller flera språk kan man visa hur språkval fördelas mellan olika gestalter, hur enspråkig eller flerspråkig profil olika gestalter har, vilken balans som råder mellan två eller flera språk ute i samhället och så vidare. Den här typen av kodväxling tycks hänga nära samman med språklig identifiering som i sin tur framför allt aktualiseras för författare som lever i miljöer där två eller flera språk är en del av vardagen. Behschnitt, De Mul och Minnaard (2013) konstaterar att tvåspråkiga

författare eller författare som lever i tvåspråkiga miljöer sannolikt är mer uppmärksamma på lingvistiska förhållanden och att denna uppmärksamhet kan komma till uttryck som växelverkan mellan språk i text. Eftersom en vardag med två- eller flerspråkighet oftast innebär att författaren samtidigt hör till en språklig minoritet är det kanske knappast konstigt att analys av litterär flerspråkighet domineras av analyser av författare som hör till en minoritet eller representerar invandrarkulturer (se t.ex. Grönstrand & Malmio 2011; Behschnitt, De Mul & Minnaard 2013). Innebär det att författare som representerar ett majoritetsspråk i samhället inte använder sig av kodväxling, använder en annan typ av kodväxling (se diskussionen tidigare om frekventa korta fraser på engelska som kodväxling) eller att språklig identifiering inte görs relevant på samma sätt som i analyser av den typ av kodväxling som hittills dominerat vad gäller litterär flerspråkighet?

I den genomgång av kodväxling i litterära texter som jag presenterade i kapitel 4 tycker jag att det klart framgår att man i de litterära texterna tar hänsyn till närvaron av två eller flera språk på sätt som inte alls aktualiseras inom andraspråksforskning och som man inom disciplinen inte definierar som kodväxling. Jag avser då element som hör in under olika benämningar (implicit flerspråkighet, latent språkväxling) men där ingen växling av kod nödvändigtvis äger rum. Här vore det skäl att diskutera terminologin och precisera definitioner av olika fenomen som hänför sig till kodväxling. Eftersom det känns som om man redan nu befinner sig i en återvändsgränd i fråga om att entydigt definiera kodväxling belastas begreppet av än fler betydelser om inte begreppsapparaten utvecklas. Om kontextuella ledtrådar (under latent språkväxling i Erikssons & Haapamäkis 2011 modell) till exempel innebär att man använder finska namn (eftersom de inte finns på något annat språk) i en litterär text på svenska äger onekligen en växling av kod rum. Samtidigt vore det i alla fall nyttigt att reflektera kring vad det innebär om författaren väljer mellan uttryck som ”Iltalehti”, ”en finsk kvällstidning” eller ”Iltalehti, en finsk kvällstidning”. Är kodväxlingen som sådan central för att platsa in under litterär flerspråkighet eller är funktionen närmast att måla upp miljöer där även språkliga element ingår och man kan välja att uttrycka dem på olika sätt? Ny sociolingvistisk forskning om lingvistiska landskap (se t.ex. Gorter 2006) kunde kanske tillföra nya perspektiv för denna diskussion.

Även placeringen av implicit flerspråkighet och metaspråkliga kommentarer som tillhörande kodväxling känns angelägen att diskutera vidare. Visst dyker olika aspekter som berör litterär flerspråkighet upp i metaspråkliga kommentarer men var ska de placeras i en analysmodell? Jag associerar här till tematisering och flerspråkighet som tema som en form av innehållsanalys snarare än en formell språkväxling.

Ytterligare kunde det vara intressant att se på hur kodväxlingen som helhet fungerar i ett litterärt verk. Är det möjligen så att den tar sig olika uttryck beroende på om den förekommer i dialogen eller relationen och behövs i så fall olika analysverktyg?

6 Avslutande diskussion: perspektiv på litterär flerspråkighet

I denna artikel har jag diskuterat hur kodväxling analyserats i tal och i (litterär) text och försökt hitta olika drag som kan tillföra perspektiv på hur analys av litterär flerspråkighet kunde utvecklas. Trots en relativt lång genomgång av kodväxling kan naturligtvis fler och andra perspektiv på kodväxling anföras. För terminologins del har jag till exempel visat hur traditionen inom andraspråksforskningen lett till att man undviker termer såsom *blandspråk* och *språkblandning*, medan jag å andra sidan inte berört olika viktiga begreppsdiskussioner som förts om *kodväxling* gentemot till exempel *inlåning* och *språkväxling*. Man kan även ställa sig frågan om det är mer ändamålsenligt att helt avstå från termen kodväxling i litterär flerspråkighet om man uttryckligen avser endast språkväxling?

Jag har i genomgången av kodväxling i den här artikeln utgått från andraspråksforskning, eftersom kodväxling ursprungligen hör hemma inom området. Min genomgång visar ändå att det för språkvetenskapen är fruktbart att beakta och samarbeta med andra forskningsområden eftersom litterär flerspråkighet inom språkvetenskapen är ett relativt nytt forskningsobjekt i jämförelse med till exempel litteraturvetenskapen (se t.ex. Landqvist 2013). Eriksson och Haapamäki (2011) konstaterar att litteraturvetenskapens ingång till analys av flerspråkighet och språkväxling kan förefalla osystematisk medan

språkvetenskapens i sin tur kan te sig ytlig. Ett närmande från båda sidor är därmed önskvärt och givande för utvecklingen av analysverktyg.

Eftersom kodväxlingen har varit utgångspunkt för min artikel har jag inte berört andra faktorer som jag uppfattar som viktiga för litterär flerspråkighet och i utvecklingen av en analysmodell. Två faktorer som jag enbart nuddat vid under genomgången är autenticitetens roll och normens roll. Autenticiteten förefaller man ha många olika åsikter om – från att man använder kodväxling för att ge en äkthet/autenticitet i den litterära texten till att kodväxlingen inte alls ska ses som ett uttryck för autenticitet. Normen har skyttat fram i hur författarna själva förhåller sig till språkval och språkkompetens. Normen är också en del av den litteracitetsram (*literacy framework*) som bland annat Sebba (2012a) nämner som viktig för att man ska kunna koppla två- och flerspråkiga texter till den skriftpraxis som kännetecknar kontexten där den två- och flerspråkiga texten uppstår.

Min genomgång av hur synen på två- och flerspråkighet förändrats kan ses som en del av litteracitetsramen och visar att det med tiden skapats en grogrund för att se på kodväxling som ett naturligt sätt att använda alla de språkliga resurser som man har till sitt förfogande. Detta förhållningssätt öppnar även för att lättare tolerera flera språk i text. I synnerhet i litterära texter kan det vara lättare att öppna för inslag på flera språk med hänvisning till sociala umgängesmönster jämfört med en skolkontext där bedömning är ett centralt verktyg för verksamheten och normen om den enspråkiga texten lever stark. Man kan spekulera i om en dylik två- eller flerspråkig skriftpraxis kan växa hur mycket som helst och landar då i tankar kring litterär flerspråkighet och språkförståelse, som också det får förbli uppslag till en annan artikel.

Litteratur

- Abrahamsson, Niclas & Emanuel Bylund (2012). Andraspråksinläring och förstaspråksutveckling i en andraspråkskontext. I: *Flerspråkighet – en forskningsöversikt*, 153–246. Red. Kenneth Hyltenstam, Monica Axelsson & Inger Lindberg. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Auer, Peter (1984). *Bilingual conversation*. Amsterdam: John Benjamins.

- Auer, Peter (1998). Introduction. Bilingual Conversation revisited. I: *Code-switching in conversation. Language, interaction and identity*, 1–24. Red. Peter Auer. London: Routledge.
- Backus, Ad (2005). Codeswitching and language change: One thing leads to another? *International Journal of Bilingualism* 9 (3–4), 307–340.
- Baetens Beardsmore, Hugo (1978). Polyglot literature and linguistic fiction. *International Journal of the Sociology of Language* 15 (1), 91–102.
- Behschnitt, Wolfgang & Magnus Nilsson (2013). "Multicultural literatures" in a comparative perspective. I: *Literature, Language, and Multiculturalism in Scandinavia and the Low Countries*, 1–15. Red. Wolfgang Behschnitt, Sarah De Mul & Liesbeth Minnaard. Amsterdam: Rodopi.
- Behschnitt, Wolfgang, Sarah De Mul & Liesbeth Minnaard (2013). Conclusion: A comparative view. I: *Literature, Language, and Multiculturalism in Scandinavia and the Low Countries*, 317–338. Red. Wolfgang Behschnitt, Sarah De Mul & Liesbeth Minnaard. Amsterdam: Rodopi.
- Berglund, Raija (2008). *Ett barns interaktion på två språk. En studie i språkval och kodväxling*. Vasa: Vasa universitet. Tillgänglig: http://www.uva.fi/materiaali/pdf/isbn_978-952-476-227-4.pdf/
- Blom, Jan-Petter & John J. Gumperz (1972). Social meaning in linguistic structure: Code-switching in Norway. I: *Directions in sociolinguistics*, 407–434. Red. John J. Gumperz & Dell Hymes. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Cantone, Katja F. (2007). *Code-switching in bilingual children*. Dordrecht: Springer.
- Chomsky, Noam (1957). *Syntactic Structures*. The Hague: Mouton.
- Corder, Stephen P. (1967). The significance of learners' errors. *International Review of Applied Linguistics* 5, 160–170.
- Cromdal, Jakob & Ann-Carita Evaldsson (2003). Flerspråkighet till vardags – en introduktion. I: *Ett vardagsliv med flera språk*, 11–43. Red. Jakob Cromdal & Ann-Carita Evaldsson. Stockholm: Liber.
- de Angelis, Gessica (2007). *Third or Additional Language Acquisition*. Clevedon: Multilingual Matters.
- de Bot, Kees (2004). The multilingual lexicon: modeling selection and control. *International Journal of Multilingualism* 1 (1), 17–32.
- de Bot, Kees, Wander Lowie & Marjolijn Verspoor (2007). A Dynamic Systems approach to L2 acquisition. *Bilingualism: Language and Cognition* 10 (1), 7–21. Tillgänglig: <http://www.rug.nl/staff/c.l.j.de.bot/debotetal2007-bilingualism.pdf/>
- Eriksson, Harriet & Saara Haapamäki (2011). Att analysera litterär flerspråkighet. I: *Svenskan i Finland* 12, 43–52. Red. Sinikka Niemi & Pirjo Söderholm. Joensuu: University of Eastern Finland.
- Gardner-Chloros, Penelope (2009). *Code-switching*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gorter, Durk (red.) (2006). *Linguistic landscape: A new approach to multilingualism*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Grosjean, François (1982). *Life with two languages: An introduction to bilingualism*. Cambridge: Harvard University Press.
- Grosjean, François (2010). *Bilingual life and reality*. Cambridge: Harvard University Press.
- Grönstrand, Heidi & Kristina Malmö (red.) (2011). *Både och, sekä että. Om flerspråkighet. Monikielisydestä*. Helsingfors: Schildts.
- Gumperz, John J. (1982). *Discourse Strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Han, Zhao Hong & Elaine Tarone (2014). *Interlanguage. Forty years later*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Haugen, Einar (1956/1974). *Bilingualism in the Americas: A Bibliography and Research Guide*. Alabama: University of Alabama Press.
- Herdina, Philip & Ulrike Jessner (2002). *A Dynamic Model of Multilingualism. Perspectives of Change in Psycholinguistics*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Håkansson, Gisela (2003). *Tvåspråkighet hos barn i Sverige*. Lund: Studentlitteratur.
- Jonsson, Carla (2005). *Code-switching in Chicano Theater: Power, Identity and Style in Three Plays by Cherrie Moraga*. Umeå: Umeå universitet.
- Jonsson, Carla (2012). Making silenced voices heard: Code-switching in multilingual literary texts. I: *Language mixing and code-switching in writing: Approaches to mixed-language written discourse*, 212–232. Red. Mark Sebba, Shahrzad Mahootian & Carla Jonsson. Abingdon: Routledge.
- Laakso, Johanna (2012). Linguistic approaches to Finno-Ugric literary multilingualism. I: *Multilingualism and Multiculturalism in Finno-Ugric Literatures*, 26–36. Red. Johanna Laakso & Johanna Domokos. Wien: LIT Verlag.

- Lainio, Jarmo (2007). Tvåspråkighet och språkkontakter i Sverige – ett gammalt fenomen, nya utvecklingar. I: *Sociolingvistik*, 258–309. Red. Eva Sundgren. Stockholm: Liber.
- Landqvist, Hans (2013). Skönlitterära texter – enbart för litteraturvetare? Flerspråkighet och språkväxling i skönlitteratur på svenska. Poster vid personalkonferens, Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- Landqvist, Hans & Siv Björklund (2014). Att analysera flerspråkighet och språkväxling i skönlitteratur på svenska: förslag till analys av kontextuella komponenter. *VAKKI Publications* 3, 122–133.
- Li Wei (1998). The "why" and "how" questions in the analysis of conversational code-switching. I: *Code-switching in conversation. Language, interaction and identity*, 156–176. Red. Peter Auer. London: Routledge.
- Myers-Scotton, Carol (1993a). *Duelling languages: Grammatical structure in codeswitching*. Oxford: Clarendon Press.
- Myers-Scotton, Carol (1993b). *Social Motivations for Codeswitching. Evidence from Africa*. Oxford: Clarendon Press.
- Norby, Carin & Gisela Håkansson (2007). *Språkinläring och språkanvändning. Svenska som andraspråk i och utanför Sverige*. Lund: Studentlitteratur.
- Poplack, Shana (1980). Sometimes I'll start a sentence in Spanish Y TERMINO EN ESPAÑOL: towards a typology of code-switching. *Linguistics* 18, 581–618. Tillgänglig: <http://www.sociolinguistics.uottawa.ca/shanapoplack/pubs/articles/Poplack1980a.pdf/>
- Romaine, Suzanne (1995). *Bilingualism*. 2 uppl. Oxford: Blackwell.
- Sebba, Mark (2012a). Multilingualism in written discourse: An approach to the analysis of multilingual texts. *International Journal of Bilingualism* 17 (1), 97–118.
- Sebba, Mark (2012b). Researching and theorising multilingual texts. I: *Language mixing and code-switching in writing: Approaches to mixed-language written discourse*, 1–26. Red. Mark Sebba, Shahrzad Mahootian & Carla Jonsson. Abingdon: Routledge.
- Selinker, Larry (1972). Interlanguage. *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching* 10, 190–204.
- Sharwood Smith, Michael & Eric Kellerman (1986). Crosslinguistic Influence in L2 Acquisition: An introduction. I: *Crosslinguistic Influence in Second Language Acquisition*, 1–9. Red. Eric Kellerman & Michael Sharwood Smith. New York: Pergamon Press.
- Sund, Lars (2015). En morgontrött finlandismsamlares bekännelser. *Språkbruk* 2/2015, 10–15.
- Tidigs, Julia (2014). *Att skriva sig över språkgränserna. Flerspråkighet i Jac. Ahrenbergs och Elmer Diktonius prosa*. Åbo: Åbo Akademi förlag.
- Weinreich, Uriel (1953/1970). *Languages in contact*. The Hague: Mouton.